

Huomata-verbistä ja sen kanssa esiintyvistä paikallissijailmauksista

1. Aluksi

Tarkastelen tässä artikkelissa¹ *huomata*-verbin merkitystä ja sen paikallissijoista, erityisesti elatiivista, esiin nostamia merkityksiä. Käsittelen myös paikallissijamäärittteen muodon (*huomata jossakin jotakin vs. huomata jostakin jotakin*) vaikutusta lauseen tulkintaan.

Tarkastelun teoreettisena viitekehyksenä on kognitiivinen kielioppi. Keskeiset oletukset kielestä ovat Langackerilta (esim. skeema) ja Talmylta (esim. aistihavainnon käsitteistäminen polkuna ja ikkunointi). Aiemmin Pentti Leino (esim. 1989) on tutkinut suomen kielen paikallissijailmauksia kognitiivisen kieliopin näkökulmasta. Huomo (esim. 2005) on tarkastellut paikallissijailmausten esiintymistä aistihavaintoverbien kanssa.

Skeema on sanan merkityksistä muodostuva abstraktio, johon kuuluvat kaikki sanan käyttömahdollisuudet (ks. esim. Langacker 1987, 371–372). Kognitiivisen kieliopin skeema-käsitykseen liittyy myös se, että sanat työstävät toistensa merkityksiä (Langacker 1997, 248). Työstäminen tarkoittaa sitä, että syntaktisesti toisiinsa liittyvät sanat vaikuttavat toistensa tulkintaan. Puheena olevassa tapauksessa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että objekti- ja adverbialisanat työstävät *huomata*-verbin eri merkityksiä. Tähän palaan luvussa 2.

Toisaalta myös *huomata*-verbi työstää objektinsa ja adverbialiansa merkityksiä hieman eri tavalla kuin esimerkiksi muut aistihavaintoverbit. Sen kanssa tulee esiin esimerkiksi elatiivin merkitys kausaalisen suhteen ilmaisijana, toisin kuin muiden aistihavaintoverbien kanssa. Palaan myös tähän myöhemmin tässä artikkelissa.

¹ Artikkelin pohjautuu pro gradu -tutkielmaani (Viinamäki 2006), mutta tuon esiin myös joitakin uusia ilmiöön liittyviä asioita.

Paikallissijailmaus voi *huomata*-verbiin liittyessään olla sekä olo- että suuntasijainen. Olosijailmaus on viittaussuhteessa yleensä objektin kanssa (muulloin on kyse puiteadverbiaalista). Suuntasijailmaus voi olla viittaussuhteessa myös subjektin. Luvussa 3 selvitän, miten kognitiivinen kielioppi selittää suuntasijaisen paikallissijailmauksen esiintymisen sellaisen verbin kanssa, joka ei ilmaise konkreettisesti tapahtuvaa eli spatiaalista liikettä.

Paikallissijailmauksen merkitykseksi voi *huomata*-verbin kanssa täsmen- tyä ainakin spatiaalisen, habitiivisen, osa–kokonaisuus-suhteen ja kausaalisen² suhteen ilmaiseminen. Tämä tutkimus osoittaa siis erään kielen yksikön eli *huomata*-verbin kanssa muodostuvan jatkumon paikallissijojen konkreettisesti (selvästi spatiaalisesta) merkityksestä kaikkein abstrakteimpiin merkityksiin (kausaalinen elatiivi). Jatkumo muodostuu siten, että jotkin elatiivi-ilmaukset ovat *huomata*-verbin kanssa esiintyessään kaksitulkintaisia, toisin sanoen kahden eri merkityksen rajalla olevia ilmauksia. Aineisto on järjestetty paikallissijailmauksen saaman merkityksen mukaan niin, että edetään konkreettisesti eli spatiaalisesta merkityksestä kohti abstrakteimpaa merkitystä. Näin ollen luvussa 3 tarkastelen spatiaalista paikallissijailmausta ja luvussa 4 osa–kokonaisuus-suhteen paikallissijailmausta, joka on jo astetta abstraktimpi kuin spatiaalinen paikallissijailmaus. Erityisesti tässä luvussa nousee esiin myös paikallissijamääritteen muodon motivoituminen. Luvun 5 ilmauksissa paikallissijailmaus saa havainnon välittäjän ilmaisemisen tehtävän. Luvussa 6 tarkastelen kausaalista elatiivi-ilmausta. Luku 2 selvittää *huomata*-verbin ja paikallissijojen semantiikkaa yleensä.

2. *Huomata*-verbin ja paikallissijojen semantiikkaa

Huomata-verbi järjestyy subjektin ja objektin kanssa. Objekti voi olla myös lause. Paikallissijailmaukset kertovat verbillä koodatusta asiailasta lisää. Ne esimerkiksi lokalisoivat subjektin tai objektin tarkoitteen, mutta niillä on myös muita tehtäviä. Esimerkiksi aistimisen kohde on voitu koodata paitsi objektilla (*Huomasin uuden tuoksun*) myös paikallissijailmauksella (*Huomasin tuoksusta, että hän oli tullut*). Kutsun paikallissijailmauksia myös *adverbiaaleiksi* ja *määritteiksi*.

Suomen kielen perussanakirja antaa *huomata*-verbille merkityksen 'havaita, erottaa, saada selville, keksiä, panna merkille; oivaltaa, käsittää, ymmärtää, tajuta, älytä, todeta'.

² Tässä tehtävässä olevaa elatiivia voidaan kutsua myös ärsyke-elatiiviksi.

Kun *huomata*-verbin objekti ilmaisee konkreettisen olion, eikä esimerkiksi paikallissijailmauksen semantiikka tuo muuta merkitystä lauseeseen, ajatellaan, että huomaaminen on nimenomaan näköaistin avulla tapahtuvaa (vrt. *Kuulin traktorin, Näin traktorin, Huomasin traktorin*). Tämä johtunee siitä, että näköhavainto käsitetään ihmisen ensisijaisimmaksi tavaksi hankkia tietoa ympäristöstä (ks. Viberg 2001). *Huomata*-verbi voi kuitenkin saada myös argumentin, joka viittaa ei-konkreettiseen mutta kuitenkin aistittavaan entiteettiin, aistiärsykkeeseen (esim. *pauke, tuoksu*), jolloin on tietenkin kyse muun kuin näköhavainnon koodaamisesta.

Vasta *huomata*-verbin objektin ja adverbiaalien semantiikka paljastaa, ymmärretäänkö sen koodaavan aistihavainto- vai oivaltamistapahtuman. Niiden semantiikka paljastaa myös sen, minkä aistihavaintoalueen tapahtumaan sen koodaama tilanne liittyy (esim. *huomasin oudon tuoksunläänen/pinnan karheuden*). Esimerkiksi *haistaa*-, *maistaa*-, *nähdä*- ja *kuulla*-verbin kehykseen sen sijaan liittyy tietty aistihavaintoalue niin korosteisena, että verbi kertoo yksinkin esiintyessään, minkä tyyppisen tilanteen se koodaa. *Tuntea*-verbi on sen sijaan edellä mainittuja verbejä monikäyttöisempi. Sitä voidaan käyttää tuntoaistimuksen lisäksi myös hajuaistimusta ilmaisemaan (esim. *Mikko tunsi oudon tuoksun*).

Huomata-verbiä voi kutsua sekä aistihavainto- että oivaltamisverbiksi (ks. myös Pajunen 2001, esim. 309, 322). Kutsun verbejä *nähdä*, *kuulla*, *haistaa*, *maistaa* ja *tuntea* prototyypisiksi aistihavaintoverbeiksi ja verbejä *oivaltaa*, *käsittää* ja *tajuta* prototyypisiksi oivaltamisverbeiksi (prototyypisyydestä ks. esim. Langacker 1987, 371 ja P. Leino 1993, 108). Prototyypiset aistihavaintoverbit koodaavat aistihavaintotapahtuman, vaikka niillä voidaan koodata sen lisäksi myös oivaltamistapahtuma (esim. *Kuulin 'oivalsin' hänen äänestään, että hän on väsynyt*). Prototyypiset oivaltamisverbit eivät sen sijaan ilmaise aistimista.

Kaikki paikallissijat, sekä olo-, ero- että tulosijat, osoittavat muuttujan ja kiintopisteen välisen relaation (P. Leino 2001, 60). Kiintopistettä edustaa se ilmauksen osa, johon sijapäätte on kiinnittynyt (esim. *katolla*) (P. Leino 1989, 189).

Olosijojen muuttuja on hyvin skemaattinen. Olosijat eivät vaadi rinnalleen oloverbiä vaan sopivat myös muutosverbien yhteyteen (esim. *Leijona asteli häkissä*). **Muutossijojen eli erosijojen ja tulosijojen muuttuja** on tarkkaan ottaen väylä. Muuttuja voi olla esimerkiksi lauseen subjektin tai objektin tarkoitteena olevan olion liikerata. Tällaisen liikeradan täsmentää esimerkiksi verbin ilmaisema prosessi (vrt. *Kissa kävelee matolle, *Kissa makaa matolle*), jolloin verbin adverbiaalina voi olla suuntasijainen paikallissijailmaus. (P. Leino 2001, 60–61.) Suuntasijojen käyttö onkin helpoimmin perusteltavissa silloin, kun niiden kanssa esiintyy liikettä ilmaiseva verbi, joka koodaa jonkin tai jonkun spatiaalisen siirtymisen tai siirtämisen jostakin jonnekin.

Muutossijoja esiintyy kuitenkin myös sellaisten verbien yhteydessä, jotka eivät ilmaise spatiaalista liikettä. Tämän takia olennaista on se, että suuntasijojen edellyttämän väylän toteuttajana ei välttämättä ole liike konkreettisesti tilassa (P. Leino 1989, 190–191). Olennaista on, että esimerkiksi verbin esittämä prosessi ilmaisee muutoksen (P. Leino 1993, 187). Leino (mt., 188) erottaakin toisistaan spatiaalisen ja abstraktin liikkeen. Abstraktista liikkeestä on kyse aina, kun jonkinlainen muutos tapahtuu ei-spatiaalisella alueella (esim. *Pauli huomasi tytön katseesta, että jotakin oli tapahtunut*).

Paikallissijojen konkreettisin merkitys on spatiaalinen. Tällöin paikallissijat siis ilmaisevat kahden olion välisen spatiaalisen suhteen. *Huomasin katon pojan* -lauseessa adessiivi ilmaisee pojan ja katon välisen spatiaalisen suhteen. Luvussa 3 esittelen kognitiivisen kielentutkimuksen piirissä esitetyn teorian, joka selittää spatiaalisen muutossijan esiintymisen huomata-verbien yhteydessä (esim. *Kersantti huomasi hävittäjät tornistaan*). Kun paikallissijoja käytetään metaforisesti, ne eivät ilmaise spatiaalisia suhteita, vaan abstrakteja suhteita: esimerkiksi temporaalisia, representationaalisia, sirkumstantiaalisia (olotiloja), osa–kokonaisuus- ja kausaalisia suhteita (ks. esim. P. Leino 1989, 195). *Huomata*-verbien kanssa esiintyvät abstraktit paikallissijailmaukset ilmaisevat esimerkiksi habitiivista suhdetta, osa–kokonaisuussuhdetta ja kausaalista suhdetta. Paikallissijailmauksella voidaan sen kanssa koodata myös havainnon välittäjä. Tämä tutkimus osoittaa, että huomata-verbien kanssa elatiivi-ilmaus voi saada merkityksen (ärsyke-elatiivi), jota se ei voi saada muiden aistihavaintoverbien kanssa.

Esimerkkeinä käyttämäni esiintymät ovat pro gradu -tutkielmani aineistosta: lyhenne *Kptk: kaleva 1998_1999* tarkoittaa Kielipankin tekstikokoelman Kalevan korpusta ja lyhenne *Kptk: hs1995* viittaa Kielipankin tekstikokoelman Helsingin Sanomien korpukseen.

3. *Huomata*-verbien kanssa esiintyvä spatiaalinen paikallissijailmaus

Huomata-verbien adverbialina voi esiintyä sekä olo- että suuntasijainen spatiaalinen paikallissijailmaus. Olosijaisesta adverbialista ovat esimerkit 1 ja 2³ (esimerkissä 2 on myös suuntasijainen paikallissijailmaus, joka ilmaisee subjektin tarkoitteen paikan):

- (1) En meinannut uskoa silmiäni, kun *huomasin* tusinan verran haiden karanpesiä *Avilan tuomiokirkon kellotorneissa, kulmatorneissa ja ristien poikkipuilla* (Kptk: kaleva1998_1999 141041).

³ Olen kursivoinut verbien ja paikallissijailmauksen sekä harventanut paikallissijan muuttujaa ilmaisevan sanan.

- (2) Kun alikersantti Jarmo Jakobssonin ryhmän vartiomies *huomaa* Äänekosken Konginkankaalla tornistaan neljä hävittäjää *taivaalla*, alkaa tapahtua (Kptk: hs1995 741520).

Paavo Siron suhdesäännön (1964, 28–29) mukaan transitiivisen verbin paikallissijainen määräite ottaa muuttujakseen verbin objektin ja intransitiivisen verbin paikallissijainen määräite verbin subjektin. Alhoniemi (1975, 7–9) kuitenkin osoittaa, että Siron suhdesääntö ei läheskään aina päde olosijoihin. On olemassa vain joitakin verbiryhmiä, kuten havaintoverbit, joiden olosijaisiin määritteisiin suhdesääntö pätee. Esimerkiksi *huomata*-verbin kanssa olosija voi siis käyttäytyä Paavo Siron suhdesäännön mukaisesti: se voi ottaa muuttujakseen verbin objektin yksin. Nykytutkimus (ks. ISK 2004, 470) näkee tällaisen olosijaisen adverbiaalin täydennysmuotin edellyttämäksi. Täydennysmuotti tarkoittaa ilmauksen abstraktia merkitystä, joka vaikuttaa muun muassa ilmauksessa olevien lauseenjäsenten suhteiden tulkintaan (mt., 440–441). Puheena oleva täydennysmuotti, jonka ISK nimeää *havaintomuotiksi*, kokoaa yhteen verbit, joiden olosijainen määräite käyttäytyy toisin kuin olosijat tyypillisesti. Useimpien verbien kanssa olosijat nimittäin ilmaisevat verbin kuvaaman tapahtuman tai toiminnan kaikkien osallistujien paikan.

Huomata-verbin ja siihen liittyvän olosijaisen paikallissijailmauksen muodostama rakenne kuuluu siis Penttilän (ks. 1963, 379) kaksipaikkaisten saneliittojen ryhmään. Se antaa implikaation kahdesta paikasta: huomaaminen tapahtuu jossakin muualla kuin siinä lokaatiossa, jonka adverbiaali ilmaisee. Olosijainen ilmaus toimii nyt siis kuin suuntasijainen. Se kertoo kahdesta eri lokaatiosta, minkä suuntasijainen paikallissijailmaus tekee yleensä aina, mutta ei kuitenkaan välttämättä esimerkiksi *löytää*-verbin kanssa (tästä Viinamäki 2006, 60).

Huomata-verbin yhteydessä konkreettista paikkaa ilmaiseva suuntasijainen paikallissijailmaus voi viitata joko kokijan paikkaan (esim. 2, 3, 4⁴) tai kohteen paikkaan (esim. 5, 6, myös 2). Ulko- tai sisäpaikallissija valitaan paikallissijailmauksen kiintopisteinä olevan sanan tarkoitteen fyysisten ominaisuuksien perusteella (ks. P. Leino 1989, 192–194).

- (3) *Kapealta Kauppurienkadulta* muutosta *ei* talon kohdalla *huomaa* lainkaan, sillä pohjoispuolen pitkä räystääs peittää kattorakenteet näkyvistä (Kptk: kaleva1998_1999 157553).
- (4) *Salin puolelle* sen *huomaa* suurentuneista konehuoneen luukuista (LA 9611 503).
- (5) Sitäkin suurempi on ilomme, kun *kirjakaupan pöydältä huomaamme* suomeksi kääntyneen Umberto Econ pakinakokoelman Miten käy (Kptk: hs1995 652869).

⁴ Esimerkin 4 elatiivi-ilmaus ei ole välttämättä spatiaalinen.

- (6) Junankuljettaja huomasi ruumiin radan sivusta vasta lauantaiamu-
na (Kptk: hs1995 738664).

Kuten luvun 2 lopussa tuli ilmi, spatiaalinen liike on konkreettisen olion liikettä konkreettiseen tilaan tai sieltä pois (esim. kouluun, häkistä). Esimerkiksi verbin *mennä* kehukseen kuuluu konkreettinen liike, minkä takia ei ole hämmästyttävää, että sen kanssa esiintyy suuntasijainen spatiaalinen adverbiaali (esim. *Liisa meni kouluun*). *Huomata*-verbin kehukseen ei tällaista konkreettista liikettä kuulu. Spatiaalinen liike voikin olla myös fiktiivistä. Voidaan puhua joko fiktiivisestä liikkeestä (Talmy 2000) tai subjektiivisesta liikkeestä vs. objektiivisesta liikkeestä (Langacker 1987, 166–177). Itse käytän tässä artikkelissa termejä *fiktiivinen liike* ja *objektiivinen liike*.

Kielelle on Talmy (2000, 104) mukaan tyypillistä käyttää staattisten tilanteiden kielentämiseen muotoja ja konstruktioita, joiden perusmerkitykseen kuuluu liike. Talmy (2000, 103) jakaa fiktiivisen liikkeen ilmaukset useaan eri ryhmään.

Fiktiivisen liikkeen aistipolku-tyyppiin⁵ on käsitteistetty kaksi entiteettiä, kokija ja (aistimisen) kohde, sekä näiden lisäksi jokin ei-kosketeltava eli fiktiivinen entiteetti, joka liikkuu kokijan ja kohteen välillä (näin on esimerkeissä 2–6). Aistihavaintoverbien kanssa liikkeen lähtökohdaksi voidaan käsitteistää jompikumpi, kokijan tai kohteen lokaatio. (Talmy 2000, 115.)

Suomen kieleen sovellettuna fiktiivisesti liikkuvaan entiteettiin viittaavat siis nimenomaan suuntasijailmaukset, esimerkiksi aistimisen kohteen lokalisoiava suuntasijailmaus (esim. 5). Lauseen subjektin tarkoite on kokija, ja objektin tarkoite on kohde. Joissakin tapauksissa lauseen objektin tarkoite pitää tulkita fiktiivisesti liikkuvaksi entiteetiksi. Näin on silloin, kun objektin tarkoite on mentaalinen sisältö, esim. päätelmä (esim. 26). Varsinainen aistimisen kohde on käsitteistetty tällöin paikallissijailmauksella (tällaisesta käsitteistyksestä ks. Huumo tulossa). Tällöin aistihavaintoverbiä ei kuitenkaan käytetä pelkästään aistihavainnon käsitteistämiseen.

Kun aistihavaintoverbien ja objektiin viittaussuhteessa olevien suuntasijainten paikallissijailmausten analyysiin sovelletaan Talmy fiktiivisen liikkeen teoriaa, aistihavaintoverbit vertautuvat transitiivisiin (kausatiivisiin) liikeverbeihin (näistä ks. Pajunen 2001, 227). Huumo (tulossa) käyttää ilmausta *poimimismetafora*. Aisteja ei käytetä pelkästään ympäristön observoimiseen vaan myös tiedon ”poimimiseen” ympäristöstä (ma.).

⁵ Talmy fiktiivisen liikkeen teorian termien suomennot ovat Karsikkaan 2002.

4. Osa–kokonaisuus-suhteen tai habitiivisen suhteen ilmaiseva paikallissijailmaus

Myös esimerkeissä 7 ja 8 objektin tarkoitteen suhteen paikallissijailmauksen kiintopisteenä edustuvaan tarkoitteeseen voi käsittää spatiaaliseksi, vaikka erosijan⁶ yhteydessä myös nimitys *osa–kokonaisuus-suhteen paikallissija* on mahdollinen. Jutun ja lehden osa–kokonaisuus-suhde on ilmeisempi kuin esimerkiksi pakinakokoelman ja pöydän edellä olleessa esimerkissä 5.

- (7) Saattaa olla, että poliitikot *huomaavat* herkimmin *lehdistä* henkilöitä koskevat jutut (Kptk: kaleva1989_1999 140097).
- (8) Sentään eräs tyttöpopoo *on huomannut* karkkivankkurien ilmoituksen *paikallislehdessä* ja tullut pihalle varta vasten odottamaan (Kptk: hs1995 738383).

Paikallissijailmauksen kiintopiste ja objektin tarkoite voivat olla sellaisia, että kyse ei voi olla enää spatiaalisesta paikallissijasta (ks. esim. 9–12), jos spatiaalisuus ymmärretään konkreettisen olion sijainniksi toisessa konkreettisessa oliossa.

- (9) Suuren osan pankkiurastaan ulkomailla tehneestä *Granvikista ei huomaa* nurkkapatriootin piirteitä, mutta tietyn itseisarvon hän kuitenkin antaa sille, että Suomen suurin liikepankki on myös suomalaisessa omistuksessa (Kptk: hs1995 718289).
- (10) Usein *Vonnegutin kirjoista huomataan* vain hauskuus, ja hänet luokitellaan mustaksi humoristiksi (Kptk: hs1995ku 667028).
- (11) Oudoissa tilanteissa *huomaa itsestään* uusia asioita (Kptk: hs1995 696532).
- (12) Ilotulitusvälineitä saavat pitää hallussa henkilöt, joilla on lupa niiden ostoon. Jos poliisi *huomaa* ilotulitusvälineitä liian *nuorilla*, sillä on oikeus takavarikoida räjähteet. (Kptk: hs1995 736621.)

Näissä esimerkeissä paikallissijat voitaisiin nimetä spatiaalisia astetta abstraktimmiksi eli osa–kokonaisuus-suhteen tai habitiivisen⁷ suhteen paikallissijoiksi (ks. P. Leino 1993, 230). Puhdas habitiiviadverbiaali – ulkopai-kallissijalla ilmaistu ja omistamiseen kykenevään tarkoitteeseen viittaava – on *huomata*-verbin adverbiaalina vain olosijainen (vrt. esim. 12 ja **Poliisi huomasi ilotulitusvälineitä nuorilta*). Muutoin valittavana on joko olo- tai suuntasija (vrt. esim. 9 ja esim. *Granvikissa ei huomaa nurkkapatriootin piirteitä*). Erosijaisten osa–kokonaisuus-suhteen ilmausten taustalle voidaan olettaa Huumon (tulossa) poimimismetafora. Osa poimitaan metaforisesti kokonaisuudesta aistilla tms.

⁶ Fennistiikassa ei anneta olosijoille osa–kokonaisuus-suhteen ilmaisemisen tehtävää.

⁷ Inessiivillä tai elatiivilla ilmaistua habitiivista suhdetta voidaan kutsua myös habitiivis-spatiaaliseksi suhteeksi (ks. myös P. Leino 1993, 230).

Esimerkkien 9–12 tyyppisistä erosijoista on suora yhteys ilmauksiin, joissa erosiija on pakollinen objektin muodon (lause) takia (ks. luvun 5 esimerkit).

Osa–kokonaisuus-suhteen ja habitiivisen suhteen ilmauksiin vertautuvat helposti ilmaukset, joissa objektin tarkoitteen avulla luonnehditaan paikallissijailmauksen esittämää tarkoitetta:

- (13) Hän *huomasi kivessä* jotain erikoista, näpäytti siitä lohcareen kirveensä perällä ja vei sen mukanaan. (Kptk: kaleva1998_1999 168774.)
- (14) Kuljettajia on valistettu, että *huomatessaan matkatavaroissa* jotain epäilyttävää he viestittävät tullille (kptk: hs1995 642229).
- (15) Tulli pysäytti 42-vuotiaan naisen *huomattuaan* jotakin outoa *hänen vartalossaan* (kptk: hs1995 733669)
- (16) Ainakin neljä viidenkymppin virstanpylvään ohittanutta rouvaa kiistää *huomanneensa hinnoissa* juuri mitään erikoista (Kptk: hs1995 718202).

Esimerkeissä objekti-NP:n pääsana on adjektiivi (*erikoista, epäilyttävää, outoa*). Näin ollen kyse on inessiivilausekkeen tarkoitteen luonnehdinnasta objektisanan tarkoitteen avulla.

Esimerkeissä 13–16 objektilausekkeen semantiikka saa aikaan sen, että paikallissijailmauksen tarkoite nousee vähintään yhtä merkittäväksi kuin objektin tarkoite tai oikeastaan niiden kahden suhde kokonaisuudessaan. Esimerkeissä ei siis kerrota niinkään objektin tarkoitteen huomaamisesta vaan objektin tarkoitteen avulla kuvaillaan paikallissijailmauksen tarkoitetta. Tällainen objekti vaatii verbille myös muuta täydennystä, koska predikoivalla pitää olla predikoitava. (Tästä tarkemmin ks. Viinamäki 2006, 45–48.)

Ensi näkemältä saattaa vaikuttaa siltä, että esimerkeissä 7–16 paikallissijailmauksen muoto on ilmauksen merkityksen kannalta yhdentekevä. Näin ei kuitenkaan ole. Kognitiivisen kieliopin näkemyksen mukaan muoto ja merkitys kytkeytyvät erottamattomasti toisiinsa. Tämä tarkoittaa sitä, että aina kun ilmauksen muoto muuttuu, muuttuu myös sen merkitys. Tämä pätee myös silloin, kun erilaisilla ilmauksilla viitataan samaan asiointilaan. Ilmauksen merkitystä ei siis nähdä pelkästään tilanteen objektiivisena kuvauksena, vaan olennaisena pidetään myös sitä, millä tavoin käsitteistyksen tekijä jäsentää tilanteen eli mitä hän haluaa sen kuvauksessa korostaa. Kulloisenkin asiointilan konstruoi käsitteistyksen tekijä, joten kielen ja maailman välissä on hänen kognitionsa. (P. Leino 1990, 411–412, 414.)

Miksi kielentäjä valitsee *huomata*-verbin adverbialin muodoksi joskus olosijan ja joskus erosijan? Asiaa on pohdittava erityisesti tässä luvussa esitelyjen ilmausten yhteydessä. Kyse ei nimittäin voi olla esimerkiksi vain siitä, että erotettaisiin toisistaan spatiaalinen ja osa–kokonaisuus-suhteen

paikallissija⁸, koska myös spatiaalinen paikallissija voi olla erosijainen ja toisaalta osa–kokonaisuus-suhdetta voidaan ilmaista olosijalla.

Apunani on Talmy'n (2000, 256) *ikkunoinnin*⁹ käsite. Erityyppiset asiain-tilat voidaan palauttaa abstraktioihin, joista yksi on avoin polku (Talmy 2000, 257). Sen konkreettisin elaboraatio on tietenkin jonkin konkreettisen olion liike pisteestä A pisteeseen B, mutta polkuna voidaan käsitteistää myös esimerkiksi aistihavainto, jolloin polkukäsitteistyksestä kielivät esimerkiksi suuntasijaiset paikallissijailmaukset (Talmy 2000, 106).

Polulla on alku (A), keskikohta (B eli A:n ja C:n välinen kohta) ja loppu (C). Usein kielellinen ilmaus nostaa esiin vain osan tuosta polusta. Ilmaus kohdistaa *huomioikkunan* juuri tiettyyn osaan polkua (Talmy 2000, 266). Ilmauksessa on tällöin vain esimerkiksi polun yhteen kohtaan viittaava sana.

Edellä esitellyssä esimerkissä 2 on ikkunoitu havaintopolun kumpikin pää. Se ikkunoi havaintopolun alun adverbialilla *tornistaan* ja lopun adverbialilla *taivaalla*. Se vertautuu siis Talmy'n (2000, 266) esimerkkiin *Laatikko* [– –] *putosi koneesta mereen*, jossa polun alun ikkunoi adverbialilla *koneesta* ja lopun adverbialilla *mereen*. Periaatteessa kummastakin esimerkistä on jätetty ilmaisutta polun keskikohta. Esimerkissä (Talmy mp.) *Laatikko* [– –] *putosi koneesta ilman halki mereen* myös se on ilmipantu (*ilman halki*). Toisin sanoen koko polku on nyt huomioikkunassa. *Huomata*-verbin kanssa havaintopolusta ikkunoidaan tyypillisesti vain jompikumpi pää eli kerrotaan vain joko kokijan tai kohteen lokaatio.

Huomioikkuna voidaan asettaa joko sen lokaation päälle, jossa kokija on, tai sitten sen lokaation päälle, jossa kohde on. Lokalisoimalla havainnon kohde voidaan korostaa sen asemaa ilmauksessa. Toisaalta taas kokijan lokaation ilmipaneminen ikkunoi myös itse huomaamistapahtuman. Toisiinsa voidaan verrata lauseita 17 ja 18.

(17) Vartiomies huomasi tornistaan kolme hävittäjää.

(18) Vartiomies huomasi taivaalla kolme hävittäjää.

Ikkunointia on siis jo se, kun valitaan, mitkä lokaatio ilmaukset tuodaan ilmaukseen. Valittu lokaation ilmaus sitten taas kohdentaa huomion siihen entiteettiin, joka kyseisessä lokaatiossa on. Tämä on oikeastaan jo toisen tason ikkunointia.¹⁰

⁸ Yleensä sijoista vain elatiiville annetaan osa–kokonaisuus-suhteen ilmaisemisen tehtävä.

⁹ *Ikkunoinnin* ja muiden ilmiöön liittyvien käsitteiden suomennokset Ojutkankaan 2002.

¹⁰ Eräänlaista toisen tason ikkunointia on myös Ojutkankaan (2003) esittelemä *käsin*-partikkelin avulla ikkunointi. Paikallissijailmauksen avulla implikoidusta polusta voidaan *käsin*-partikkelin avulla ikkunoida haluttu kohta (ks. Ojutkangas 2003, esim. 166). Esimerkiksi havaintopolusta sillä ikkunoidaan juuri kokijan lokaatio: *Näen kylästä käsin kirkontornin* ei ole enää kaksitulkintainen, koska *käsin* ikkunoi kokijan (lähtökohta) lokaation (ma.: 169). Sen avulla

Kuten on tullut jo ilmi, *huomata*-verbin kanssa erosijainen paikallissijailmaus voi ikkunoida kumman tahansa havaintopolun pään. Polku voidaan tietenkin jättää myös käsitteistämättä. Objektiivisesti staattinen tilanne myös käsitteistetään staattisena, eli ilmaukseen ei sisälly liikkeestä kertovia elementtejä kuten suuntasijailmauksia. Voidaan ajatella, että jo tämä, polun käsitteistämättä jättäminen, toimii ikkunoinnin välineenä. Tällöin pitäisi kuitenkin olettaa, että ihminen käsittää havaintotapahtuman luontevimmin polkuna.

Joka tapauksessa on ilmeistä, että suuntasijainen objektiin viittaussuhteessa oleva paikallissijailmaus siirtää huomion pois itsestään verrattuna olosijaiseen ilmaukseen (*Huomasin pöydällä pakinakokoelman vrt. Huomasin pöydältä pakinakokoelman*). *Huomata*-verbin kanssa esiintyvä suuntasijainen ilmaus – yksistään siis sen oleminen ilmauksessa, olipa se sitten viittaussuhteessa kumpaan ydinargumenttiin tahansa – siirtää huomioikkunan havaintopolun ylle ja verbillä ilmaistuun tapahtumaan. Olosijainen paikallissijailmaus sen sijaan kohdentaa huomion tarkoitteeseensa: se kytkee objektin tarkoitteen ilmaisemaansa lokaliteettiin. Tällöin kielentäjä ikkunoi sen lokaation, joka olosijailmauksella ilmaistaan, sekä nimenomaan tuossa lokaatiossa olevan olion.

Lähelle ikkunoinnin käsitettä tulee Geeraertsin (1993, 259–260) *valonheittimen* (*floodlight, searchlight*) käsite: rakentamalla sopivan kontekstin käsitteistäjä voi kuin valonheittimen avulla suunnata kuulijan huomion leksikaalisen yksikön tiettyyn merkitykseen, suuntaavan valonheittimen verbin merkityksen tiettyyn kohtaan. Puheena olevassa tapauksessa on kyse sopivan syntaktisen kontekstin rakentamisesta.

Olosijainen paikallissijailmaus toimii siis huomion ikkunoijana objektin tarkoitteeseen tai itseensä. Olosijailmauksen kanssa itse verbillä ilmaistu tapahtuma saattaa passiivi- tai 0-subjektisessa lauseessa siirtyä jopa taka-alalle. Ikkunoidaan se lokaatio ja se olio, joka on lokaatiossa. Huomaamistapahtuma ei ole pääosassa. Pääosassa on sen sijaan se, että joku tai jokin on josakin. Asiaa valaisee esimerkkien 19 ja 20 muodostama minimipari.

- (19) Aleksei Efimovin *huomasi jäältä* vasta ottelun puolenvälin jälkeen, kun hän pääsi syöttämään Martin Bergeronin lähietäisyydeltä tekemän maalin (Kptk: 155520).
- (20) Aleksei Efimovin *huomasi jäällä* vasta ottelun puolenvälin jälkeen, kun hän pääsi syöttämään Martin Bergeronin lähietäisyydeltä tekemän maalin).

Erosijaisessa ilmauksessa ajanilmauksen *vasta ottelun puolenvälin jälkeen* tulkitaan kertovan sen ajankohdan, jolloin huomaaminen tapahtuu. Ilmaus ei ota kantaa siihen, onko Aleksei Efimov ollut jäällä myös tätä ennen. Todennäköisesti kuitenkin tulkitaan niin, että hän on ollut jäällä, mutta että hänen pelinsä on ollut sellaista, että siihen ei ole kannattanut kiinnittää huomiota. Olosijaisessa ilmauksessa *vasta ottelun puolenvälin jälkeen* taas ilmoittaa sen ajankohdan, jolloin Aleksei Efimov on ilmestynyt jäälle. Sijan muuttaminen saattaa siis panna ilmauksen viittaamaan kokonaan eri asiaintilaan. Olosijaisen paikallissijailmauksen kanssa *kun*-lause ei olisi odotuksenmukainen, koska se ilmaisee juuri sen asian, minkä takia huomaaminen tapahtuu.

Ilmiöön liittyy myös se, että erosijailmauksisessa 0-subjektisessä lauseessa objektisanan tarkoitteen olemassaolo esitetään tilanteessa mukana olevalle huomaajalle uutena asiana. Voidaan verrata esimerkkejä 21 ja 22.

(21) Harjoittelun tulokset *huomaa juoksutyylistä* (Kptk: hs1995 702623).

(22) Harjoittelun tulokset *huomaa juoksutyylissä*.

Erosijailmauksen kanssa (esim. 21) harjoittelun tulokset (niiden olemassaolo) ovat uusi asia. Olosijailmauksen kanssa (esim. 22) harjoittelun tulokset ovat tuttu asia. Uutta on sen sijaan se, että ne näkyvät juoksutyylissä.

Esimerkkiin 23 tuntuisi erosijailmaus luontevammalta vaihtoehdolta kuin olosijailmaus, mutta nytkin olosijan valitsemiselle löytyy selvä motivaatio.

(23) Vielä isoisän aikaan valokuva valtameren takaa näytti jotain ennen [– –] näkemätöntä, mutta tänään me kaikki tiedämme television ansiosta, miltä näyttää niin pohjoisnavalla, Etelä-Afrikassa, Intiassa kuin eteläisessä Amerikassakin. *Kuvien inflaation huomaa* erityisesti *lasten suhtautumisessa valokuviin*. (Kptk: kaleva1998_1999 138613.)

Kielentäjällä on siis ollut sijanvalintaan erityinen syy. Esimerkin tapauksessa halutaan kuulijan huomio kiinnittää nimenomaan lasten suhtautumiseen eikä siihen seikkaan, että kuvien inflaation olemassaolon voi saada tietää lasten valokuviin suhtautumisen perusteella. Erosijainen paikallissijailmaus antaisi jälkimmäisen tulkinnan. Kuvien inflaatio onkin edellisen virkkeen perusteella jo puheena ollut asia.

5. Havainnon kohteen elatiivi-ilmaus

Huomata-verbin objektina voi olla myös lause. *Että*-lause voi olla referaatti siitä sisällöstä, joka on paikallissijailmauksen kiintopisteenä edustavassa entiteetissä:

- (24) Hän huomasi kaaviosta, että kohtaa jo toisella kierroksella ranskalaisen Thony Hemeryn (Kptk: kaleva1998_1999 147711).
- (25) Kun suomalaismies on saanut kaupan suurin piirtein sovituksi, myyjä huomaa näyttöpöytäteeltään, että varastossa oleva auto onkin metallinvihreän sijaan vaaleanpunainen (Kptk: hs1995 642232).

Ilmaukset ovat lähellä spatiaalisia ja osa–kokonaisuus-suhteen paikallissijailmauksia. Tämän osoittaa muun muassa se, että kiintopisteen fyysiset ominaisuudet vaikuttavat siihen, valitaanko erosijailmaukseen ablatiivi vai elatiivi (vrt. esim. 24 ja 25).

Jaakko Leino (1999, 39) on tutkinut toisen lauseen nominaalijäsenenä toimivan *että*-lauseen semantiikkaa. *Että*-lause voi kuvata asiointiloja kuten lauseet yleensä, mutta se voi kuvata myös muun muassa ajatteluprosessin kielellistä muotoa tai asiointilan representaatiota jonkun mielessä. Esimerkkien 24–25 *että*-lauseet voi tulkita Jaakko Leinon (ks. mp.) tavoin: ne ovat asiointilojen kuvauksen kuvauksia, jotka kuvaavat esimerkiksi toista kielellistä ilmausta.

Esimerkeissä (26–27) *että*-lauseobjekti kertoo paikallissijailmauksella kielennetystä entiteetistä:

- (26) Jalkapalloilija *Mika-Matti Paatelaisesta huomaa*, että hän on ammattilainen (Kptk: hs1995sp 703059).
- (27) *Töykeistä* puolestaan huomasi, että bepop on viime aikoina jäänyt vähemmälle (Kptk: hs1995ku 662294).

Tässä funktiossa voi esiintyä vain sisäpaikallissija. Fennistiikassa tämän tyyppistä elatiivia on kutsuttu ainakin aiheen elatiiviksi¹¹ (ks. esim. Penttilä 1963, 395; ISK 2004, 478–479).

Että-lauseobjekti luonnehtii tai kuvailee tällaisissa ilmauksissa paikallissijailmauksella kielennettyä entiteettiä. Ilmaukset tulevat funktioltaan lähelle lauseita (ks. esim. 13–16), joissa NP:n muotoinen objekti luonnehtii paikallissijailmauksella kielennettyä tarkoitetta.

Objektiin viittaussuhteessa oleva olosijainen paikallissijailmaus vaatii objektilta NP:n muotoa. Objekti edustuu *huomata*-verbin olosijaisen adverbiaaliksi kanssa NP:nä, lauseena se ei voi edustua. Olosijainen paikallissijailmaus pitää siis yleensä tulkita puiteadverbiaaliksi, jos lauseessa on lauseobjekti. Näin ei kuitenkaan ole esimerkissä 28.

- (28) Niin hauskoja kuin Al Taliaferron ja Bob Karpin Aku Ankka -stripit ovatkin, huomaa tällaisessa vuoden sarjat sisältävässä kokooma-albumissa, kuinka aiheiltaan rajoittunut sarjakuva loppujen lopulta on (Kptk: kaleva1998_1999 159127).

¹¹ Nähdäkseni Pentti Leinon (1993, 229) representatiivinen elatiivi edustaa samaa tyyppiä.

Esimerkin 0-subjektinen, ei-spatiaalisen paikallissijailmauksen sisältävä lause pitää paikallissijailmauksen semantiikan takia myös lauseobjektillisena tulkita siten, että objektilla nimenomaan kuvaillaan adverbiaalinen tarkoitetta sen tulkinnan sijasta, että paikallissijailmaus olisi puiteadverbiaalinen. Valitsemalla olosijan myös lauseobjektin kanssa, kielentäjä on taannut sen, että kuulija ymmärtää lauseobjektin kuvailevan juuri lauseessa puheena olevaa albumia.

Esimerkki 28 kuulostaa hieman kömpelöltä. Kielentäjällä olisikin ollut myös sujuvampi tapa ilmaista asia. Jos kielentäjä haluaa kuvailla adverbiaalinen tarkoitetta lauseen avulla, hänellä on käytettävissään ns. apusanoja (termi J. Leinon 1999, 28). Tällainen on esimerkissä 29 lihavoitu sana:

- (29) Eurovaalien äänivyöry toi uskottavuuspääomaa, jota huonompi tulos presidentinvaaleissa voi syödä. *Molemmissa vaaleissa huomaa sen*, että voittajan kelkkaan on helppo hypätä. (Kptk: kaleva 1998_1999 134003.)

Huomata-verbi kuuluu sekä *se, että*-objektin että pelkän *että*-lauseobjektin ottavien verbien joukossa siihen ryhmään, joka ottaa objekteista huomattavasti harvemmin *se, että*-objektin (J. Leino 1999, 34). Voi siis ajatella, että *se, että*-objekti valitaan ilmaukseen erityisestä syystä pelkän lauseobjektin sijasta. Subjektina tai objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä *se*-sanaa ei yleensä esiinnykään, mikäli sen ilmipanemiseen ei ole erityistä syytä (Siro 1968, 204). Tällainen syy on esimerkissä 29 *se, että* käsitteistäjä haluaa kertoa nimenomaan vaaleista, ja *se*, mitä hän haluaa niistä kertoa, on esitettävä *että*-lauseella. Pelkkä *että*-lauseobjekti vaatisi kuitenkin erosijaista paikallissijailmausta, jos sen haluttaisiin luonnehtivan juuri paikallissijailmauksen esittämää entiteettiä. Olosijainen paikallissijailmaus ilman apusanaa tulkittaisiin nimittäin puiteadverbiaaliksi.

Elatiivi-ilmaus on kuitenkin usein kaksitulkintainen – niin olisi tässäkin esimerkissä. Paikallissijan muuttujaksi voitaisiin tulkita joko objekti yksin tai koko huomaamistapahtuma (jälk. vaihtoehdosta ks. luku 7). Ilmaus ikkunoi 0-subjektilla ilmaistun kokijan. Käsitteistäjän on kuitenkin mahdollista käyttää *se*-sanaa apusanana. Apusana mahdollistaa syntaksin, jolla voidaan ikkunoida *se*, mikä halutaan, eli paikallissijailmauksen tarkoite. Tulkintaa objektiin viittaussuhteessa olevaksi tukee *se, että* esimerkin ensimmäinen lause topikaalistaa paikallissijailmauksen kiintopisteenä edustuvan entiteetin.

Aina paikallissijailmauksen erosijaisuus ei kuitenkaan synnyttäisi tällaista kaksitulkintaisuutta. Kaksitulkintaisuuden estävät esimerkiksi paikallissijailmauksen semantiikka ja sen entiteetin ominaisuudet, johon objektiä määrittävä lause viittaa (vrt. esimerkkiin 11). Olosijailmaus valitaankin sen takia, että halutaan huomion olevan juuri olosijailmauksen tarkoitteessa, ei itse

huomaamistapahtumassa. Olosijan valitsemiselle ei siis läheskään aina ole syynä vain oikeiden viittaussuhteiden varmistaminen.

Tähän mennessä esitellyissä esimerkeissä entiteetin, jonka lauseobjekti predikoi, voi ajatella olevan ainakin jossakin mielessä ”sisältymissuhteessa” paikallissijailmauksen kiintopisteenä olevaan entiteettiin. *Huomata*-verbiä käytetään poimimisverbinä. Lauseobjektilla koodattu entiteetti ”poimitaan” paikallissijailmauksella koodatusta entiteetistä.

Näin ei välttämättä ole esimerkeissä 30–31:

- (30) Matkustajat *huomaavat* uuden tekniikan esimerkiksi *näyttötäuluista*. Automaattinen informaatiojärjestelmä ilmoittaa matkustajille, millä linjalla ajetaan ja mikä on seuraava pysäkki. (Kptk: hs1995ka 657881.)
- (31) Näyttelytapahtuman olemassaolon *huomaa* myös *kaupungille leviävistä suurista keltaisista mainostauluista*, jotka on suunnitellut graafikko Marko Mäetamm (Kptk: hs1995ku 663185).

Esimerkissä 30 *uusi tekniikka* voisi vielä tarkoittaa jotakin näyttötäuluisa olevaa asiaa, jolloin kyse olisi ”sisältymissuhteesta” ja poimimismetaforasta. Todennäköisesti esimerkissä tarkoitetaan kuitenkin sitä, että uuden tekniikan olemassaolo voidaan huomata (toisenlaisten) näyttötäulujen avulla. Nyt paikallissijailmaus kertookin entiteetin, jonka perusteella objektilla ilmaistu päätelmä tehdään (Huumo tulossa). Se ei kerro sisältymissuhteesta (vrt. esim. 24 ja 25, joissa lauseobjekti referoi paikallissijailmauksella kielennetyin entiteetin sisältöä). Informaation välittäjän funktio on pakko antaa esimerkin 31 paikallissijailmaukselle. Objektina on deverbialisella substantiivilla ilmaistu asiointila. *Näyttelytapahtuman olemassaolo* ei voi viitata mihinkään mainostauluissa olevaan, joten elatiivi-ilmaukselle on annettava merkitys ’mainostaulujen välityksellä’.

Esimerkit poikkeavat siis aiemmin esitellyistä *että*-lauseobjektillisista ilmauksista siinä, että objekti ei viittaa paikallissijan kiintopisteenä olevan entiteetin sisältöön eikä myöskään välttämättä koske kiintopisteenä olevan entiteettiä. Se on sen sijaan päätelmä, jonka kokija tekee kiintopisteenä olevan entiteetin välityksellä.

Elatiivilla voidaan objektiivisesta liikkeestä kertovissa ilmauksissa käsitteistää tie tai aukko, jonka kautta liike tapahtuu (ks. Penttilä 1963, 396). Tällöin elatiivin kiintopisteeksi hahmottuu kanava (ks. P. Leino 1993, 196, 207–208). Voidaan ajatella, että myös elatiivin abstrakteissa käytöissä kiintopiste voidaan hahmottaa kanavaksi, jonka kautta tai välityksellä huomaa-minen tapahtuu.

Olennaista on se, että koska erosijailmauksen kiintopiste voidaan hahmottaa kanavaksi, sen ja objektin tarkoitteen välille ei enää tarvitse olettaa sellaista sisältymissuhdetta kuin silloin, kun kiintopisteeksi hahmotetaan jokin muu muodostelma (esim. pinta tai säiliö). Lähes minkä tahansa välityksellä

voidaan havaita lähes mitä tahansa, kun taas mistä tahansa ”paikasta” ei voida havaita (poimia) mitä tahansa. Kun jostakin ”paikasta” havaitaan jotakin, tämän havainnon kohteen on oltava ainakin jonkinlaisessa suhteessa kyseiseen ”paikkaan”. *Että*-lause voi olla esimerkiksi referaatti lehdessä olevasta uutisesta esimerkissä *Huomasin lehdestä, että voitit kilpailun*.

Objektiiviseenkin liikkeeseen liittyvien elatiivien välillä on tällainen ero. Kun paikallissijan kiintopisteenä on kanava objektiivisesta spatiaalisesta liikkeestä puhuttaessa, kyse ei ole kiintopisteen ja muuttujan välisestä osa–kokonaisuus- tai sisältymissuhteesta. Kun siis sanotaan, että *Pujotin langan neulansilmästä*, kiintopisteen (neulansilmä) ja muuttujan (langan liike) suhde ei ole sellainen sisältymissuhde kuin ilmauksessa *Nostin neulan rasiasta*. Samalla tavalla kiintopisteen ja muuttujan suhde on kaksitulkinainen myös abstrakteissa ilmauksissa: *huomata jostakin jotakin* -rakenteessa olevan elatiivin kiintopiste voidaan tulkita kanavaksi, jolloin esimerkiksi objektina olevan *että*-lauseen sisällön ei tarvitse puhua nimenomaan kiintopisteenä edustuvasta entiteetistä (kuten se vaikkapa esimerkissä 26 tekee).

Asian voi ilmaista Vidgrenin (1997, 30) sanoin myös niin, että aistihavaintoverbin erosijainen adverbialiaali nimeää olion, joka välittää subjektin tarkoitteen tarkasteltavaksi informaatiota. Prototyyppisten aistihavaintoverbien kanssa tämänmerkityksisellä elatiivi-ilmauksella kielennetään aistihavainnon kohde silloin, kun objektin tarkoite on havaitsijan tekemä päätelmä (esim. *Kuulin hänen äänestään, että hän on väsynyt*). Kutsunkin tässä luvussa olevien esimerkkien elatiivi-ilmauksia (*aistihavainnon*) kohteen (*ilmaiseviksi*) elatiiveiksi.

Esimerkki 27 voidaan nyt tulkita toisin kuin sen aiemmin tulkitsin. *Että*-lause voi koskea Töykeitä, mutta voidaan tarkoittaa myös sitä, että Töykeiden musiikin välityksellä voidaan huomata musiikin yleinen suuntaus: bebop on viime aikoina vähentynyt.

Kun rakennetaan jatkumoa kielen yksikön eri merkitysten välille, lähes välttämättömiä ovat ilmaukset, jotka on mahdollista tulkita vähintään kahdella eri tavalla. Esimerkissä 32 elatiivin kiintopisteeksi voidaan tulkita joko säiliö tai kanava.

- (32) Itseluottamus on ainakin kasvanut niin, että sen huomaa paitsi puheesta ja juoksuvauhdista myös koko olemuksesta (Kptk: kalva1998_1999 158469).

Huomata-verbin objektipronominin korrelaatiksi tulkitaan eri asia sen mukaan, minkälainen kiintopiste elatiiville hahmotetaan. Jos kiintopisteeksi hahmottuu säiliö, objektipronominin korrelaatti on itseluottamus: itseluottamus näkyy puheessa, juoksuvauhdissa ja koko olemuksessa. Tällöin käsitteistäjällä olisi ollut mahdollisuus valita myös olosijainen paikallissijailmaus (ks. luku 4).

Jos elatiivin kiintopisteeksi taas tulkitaan kanava, objektipronominin korrelaatti on virkkeen koko ensimmäinen lause, joka kertoo itseluottamuksen kasvamisesta: puheen ja juoksuvauhdin takia on mahdollista tehdä päätelmä siitä, että itseluottamus on kasvanut. Tällöin eri lauseita voisi yhdistää myös relatiivipronomini *minkä* (*Itseluottamus on ainakin kasvanut, minkä huomaa paitsi puheesta* jne.).

Muiden aistihavaintoverbien kanssa elatiivin merkitys ei tästä laajene, mutta *huomata*-verbin kanssa tässä luvussa esitellyn kaltaisia paikallissijailmauksia on joskus vaikea tai mahdoton ilman laajempaa kontekstia erottaa huomaamisprosessin aiheuttajaa ilmaisevasta ärsyke-elatiivista.

6. Ärsyke-elatiivi

Edellisessä luvussa esiteltyjen esimerkkien elatiivien muuttujaksi voidaan tulkita yksittäinen tilanteeseen osallistuja (objektin tarkoite). Vaikkapa esimerkin 32 elatiivi on kuitenkin mahdollista tulkita myös ärsyke-elatiiviksi, jota tarkastelen tässä luvussa. Tällöin paikallissijan muuttuja on välttämättä koko huomaamisprosessi. Se on se muutos, jonka *huomata*-verbi esittää tapahtuvaksi. Tämän takia olen harventanut esimerkeistä nyt myös itse verbin.

Esimerkin 33 *radiosta*-ilmaus tulkittaneenkin aina ärsyke-elatiiviksi. Tällöin *radio* ei enää oikeastaan viittaa kuulohavainnon kohteeseen (kuten *kuulla*-verbin kanssa olisi laita) vaan voi viitata myös instituutioon, joka lähettää ohjelmaa.

- (33) Melbournessa hullun kuukauden alkamisen *huomasi radiosta*, kun Sydneystä lähetettävät uutisohjelmat siirtyivät yhtäkkiä tuntia myöhäisemmäksi ja sekoittivat kuuntelijoiden rutiiniin (Kptk: hs 1995ul 732683).

Kielentäjä tarkoittaa sitä, että hullun kuukauden alkamisen huomasi siitä, millaista ohjelmaa radio lähetti.

Tässä luvussa esiintyviä elatiiveja voidaan kutsua joko *ärsyke-* tai *kausa-tiivisiksi* eli *syyn elatiiveiksi*. Kausatiivista suhdetta osoittavat ilmaukset käsitteistävät syysuhteen uuden entiteetin (tulostapahtuman) syntymäksi, jolloin syyn elatiivin väylä-muuttujan elaboroi muutosprosessi (P. Leino 1991, 259, 269, viite 4). Koska *huomata*-verbi ilmaisee tapahtuman, johon sisältyy kokijan tiedollisessa tilassa tapahtuva muutos, elatiivilauseke voi myös sen kanssa motivoitua siten, että lähtötapahtuma toimii tulostapahtuman lähteenä. Lähtötapahtumana on elatiivi-ilmauksen kiintopiste ja tuloksena se, että kokija nyt (huomaamisen jälkeen) 'tietää tai näkee objektilla ilmaistun asian' (ks. Siirainen 2001, 41).

Ärsyke- tai syyn elatiivia voidaan tarkastella aluksi esimerkin 34 avulla.

- (34) Palkkatasossa vallitsevan eron *huomaa* jo työvoiman liikkumisesta. Ruotsin Elitserienissä pelasi kuluneella kaudella 14 suomalaista kiekkoilijaa, heistä kuusi on Suomen MM-joukkueessa. (Kptk: hs1995 707768.)

Lähtötapahtuma on työvoiman liikkuminen, ja tulostapahtuma on palkkatasossa vallitsevan eron huomaaminen (huomaa harvennus). Toisin sanoen suomalaisten pelaajien liikkuminen Ruotsiin saa aikaan sellaisen päätelmän (eli muutoksen kokijan tiedollisessa tilassa), että Suomen ja Ruotsin palkkoissa on eroa.

Sen sijaan prototyypisten aistihavaintoverbien (esim. *nähdä*) ilmaisemaa prosessia ei voi tulkita muutokselliseksi. Aistiminen on niin primaari tapahtuma, että on vaikea ajatella, että jokin muu asiointi voisi aiheuttaa sen.

Elatiivi-ilmauksen kaksihakmotteisuus tulee esiin vain *huomata*-verbin kanssa. Erityisesti *Näin puhelinluettelosta numerosi* -tyyppisissä ilmauksissa korostuu tajunnallisen olennon ympäristöön suuntautuneisuus. Aisteilla poimitaan ympäristöstä informaatiota myös ilmauksessa *Näin hänen kasvoistaan, että hän on väsynyt* (Huumo tulossa). Prototyypisten aistihavaintoverbien kanssa tätä entiteettiä ei voida kuitenkaan tulkita kyseisellä verbillä ilmaistun tapahtuman (näkemisen) aiheuttajaksi. Sen funktio on sen sijaan ilmaista aistimisen kohde.¹²

Kun elatiivi-ilmaus ei viittaa tapahtumaan, koko lause saanee tulkinnan 'joku huomaa jotakin jonkin olemassaolon (esim. 35) tai ominaisuuksien takia (esim. 36)'.

- (35) Harri puhuu matematiikasta unelmoiden, melkein kuin rakastetusta. *Hymystä huomaa*, että nyt jutellaan hänen lempiaiheestaan. (Kptk: kaleva1998_1999 156949.)
- (36) 11-vuotiaalle Teijalle matka Blackpooliin on jo toinen, mutta *tytön silmistä huomaa*, että yhä suuren maailman kilpailut jännittävät (Kptk: kaleva1998_1999 147314).

Monissa tällaisen elatiivi-ilmauksen sisältävissä aineiston lauseissa on nollasubjekti. Verbi saakin nollasubjekttilauseessa usein modaalisen tulkinnan. Lause ei kuvaa teon suorittamista sinänsä, vaan sitä, että sen voi suorittaa (mahdollisuus) tai joutuu joissakin olosuhteissa suorittamaan (välttämättömyys). (ISK 2004, 1289.) *Huomata*-verbin kanssa kyse on juuri viimeksi mainitusta modaalisuudesta. Laitinen (1995, 339) kuvailee 0-subjekttilauseen teemapaikalla esiintyvän elementin funktiota siten, että sen "ominaisuudet [lihavointi minun] ovat asiointilan toteutumisen välttämätön tai riittävä ehto".

¹² Myös tunneverbiryhmässä elatiivin ilmaisema suhde voidaan tulkita eri verbin kanssa erilaiseksi (ks. Leino, P. 1991). Tässä ryhmässä erilaiseen tulkintaan johtaa se, että jotkin verbit predikoivat tunnetilan alkamisen lisäksi sen, että tunteiden kokija suuntautuu tunteen kohteeseen, kun taas joidenkin verbin merkitykseen ei tällaista suuntautuneisuutta kuulu.

Esimerkiksi ilmauksen *Siellä ikävystyy* merkitys on 'se on sellainen paikka, että (jos on) siellä (niin väkisinkin) ikävystyy'.

Esimerkissä 37 on kyse selvästä ärsyke-elatiivista, koska kontekstin (toinen virke) perusteella erosijan muuttaminen olosijaiseksi ei ole mahdollista.

- (37) Kalevalakaan ei ole tekemisiä täydellisesti kahlinnut, sen *huomaa* vaikka *Lyseon oppilaiden tekemistä fossiilisista kuvista*. Suurimmas-
sa osassa tuotoksista lapset ja nuoret ovat kuitenkin pohtineet Kalevalaa ja sen Akseli Gallen-Kallelan luomaa kuvamaailmaa. (Kptk: kaleva1998_1999 146367).

Sen, että Kalevala ei ole tekemisiä täydellisesti kahlinnut, huomaa siitä, että oppilaat ovat tehneet myös Gallen-Kallelan kuvailmaisesta poikkeavia kuvia, "fossiilisia kuvia", jotka eivät siis sisälly seuraavan lauseen "suurimpaan osaan tuotoksia".

Vielä *nähdä*-verbin kanssa tällaista suhdetta olisi vaikeampi hahmottaa. *Nähdä*-verbin kanssa virkkeen alkuosan todennäköisesti tulkittaisiin kertovan nimenomaan fossiilisista kuvista: fossiilisisissa kuvissa on jotakin, joka osoittaa, että Kalevala ei ole ollut oppilaiden tekemien kuvien mallina (poimimisverbi). Elatiivi voisi saada myös merkityksen 'fossiilisten kuvien välityksellä'. *Nähdä*-verbin kanssa esimerkin infinitiivi tulkittaisiin adjektiivimaiseksi määritteeksi, mutta *huomata*-verbin kanssa sen voi tulkita asiaintilasta kertovaksi: 'huomata siitä, että Lyseon oppilaat ovat tehneet fossiilisia kuvia'.

Alhoniemen (1975, 15) aistihavaintoverbien kolmijaossa *kuunnella* ja *katsoa* rinnastuvat 'ottamista' merkitseviin verbeihin, koska ne edellyttävät kokijalta aktiivista toimintaa. *Kuulla* ja *nähdä* taas osoittavat Alhoniemen mukaan kokijan passiivisemmaksi ja rinnastuvat Alhoniemen mukaan 'saamista' merkitseviin verbeihin. Tällainen jako onkin perusteltu silloin, kun aistihavaintoverbi predikoi pelkästään aistimistapahtuman. Objektina on tällöin konkreettinen olio tai aistiärsyke (vrt. *Kuuntelin laulun levyttä, Mies kuulee huoneeseensa melua*).

Sen sijaan silloin, kun *nähdä* tai *kuulla* predikoi myös tiedonsiirtymistapahtuman, on kyse 'aistilla ottamisesta' pikemminkin kuin 'aistilla saamisesta' (vrt. Huumon poimimismetafora). Jälkimmäinen merkitys voi sen sijaan olla *huomata*-verbin merkitys myös tiedonsiirtymistapahtuman predikoinneissa. Tämä näkyy siitä, että elatiivilauseke, joka esimerkiksi *kuulla*-verbin kanssa hahmottuu kohteeksi, josta tai jonka välityksellä aistilla poimitaan objektin ilmaisema entiteetti, voi *huomata*-verbin kanssa hahmottua myös ärsykkeeksi, joka aiheuttaa verbillä ilmaistun tapahtuman.

7. Aistihavainto- ja oivaltamisverbien välissä – miksi ärsyke-elatiivi-tulkinta on mahdollinen huomata-verbin muttei muiden aistihavaintoverbien kanssa

Prototyypin aistihavaintoverbi (*nähdä, kuulla*) koodaa kokijan suuntautuneisuutta siinä määrin, että sen kanssa elatiivi-ilmaus pitänee aina tulkita vain verbillä ilmaistun aistihavainnon kohteeksi silloin, kun ei voi olla kyse spatiaalisesta tai osa-kokonaisuus-suhteen elatiivista. Vaikka *huomata*-verbilläkin on merkityspiirre (aistihavaintomerkitys), joka voi edellyttää kokijalta suuntautuneisuutta ympäristöön, voi sillä käsitteistää myös asiointilan, jossa kokija ei suuntaudu ympäristöönsä. Verbillä on yhteyksiä nimittäin myös mielensisäisen tapahtuman predikoiviin oivaltamisverbeihin. Ne eivät tyypillisesti saa aistihavaintomerkitystä. Ne eivät ota esimerkiksi konkreettista objektia yksinään (Pajunen 2001, 316–317). Aistittavan asiointilan predikoivan *että*-lauseen kanssa ne implikoivat, että aistihavaintoyhteyttä ei ole (vrt. *Näin, että lapset ovat pihalla, Tajusin, että lapset ovat pihalla*). Oivaltamisverbin kohteeksi pitää tulkita kokijan mielessään muodostama tulkinta asiointilasta, so. propositio (ks. J. Leino 1999, 229).

Prototyypiset oivaltamisverbit (*tajuta, oivaltaa*) ovat sellaisia oivaltamistapahtuman kielentäviä verbejä, joiden merkitykseen ei kuulu subjektin tarkoitteen suuntautuneisuutta ulkopuoliseen ympäristöön. Oivaltamisverbikäytössä *huomata*-verbin kanssa esiintyvän elatiivi-ilmauksen kiintopiste voidaan tulkita puhtaaksi huomaamistapahtuman aiheuttajaksi. Toisiinsa voidaan verrata *huomata*- ja *kuulla*-verbiä:

(38) *Leikinlaskusta kuulee*, että seurue on testannut ystävyytensä.

(39) *Leikinlaskusta huomaa*, että seurue on testannut ystävyytensä (Kptk: kaleva1998_1999 143072).

Kun kielentämiseen käytetään *kuulla*-verbiä, leikinlasku ymmärretään välttämättä samanaikaiseksi tapahtumaksi kuin kuuleminen. Näin voidaan ymmärtää myös *huomata*-verbillinen ilmaus, mutta huomaaminen ja leikinlasku eivät välttämättä tapahdu samaan aikaan. Tämä näiden verbien ero johtuu siitä, että elatiivi-ilmauksella kielennetty entiteetti voidaan *huomata*-verbin, muttei *kuulla*-verbin, kanssa tulkita myös verbillä ilmaistun tapahtuman aiheuttajaksi.

Aistihavainto-, huomaamis- ja oivaltamisverbit asettuvat tämän asian suhteen hierarkiaan. Mahdollisuus eriaikaisuuteen voidaan olettaa mukaan vain huomaamisverbeistä lähtien. Jos verbinä on prototyypin aistihavaintoverbi, elatiivin kiintopisteenä toimivan entiteetin ei voi tulkita tapahtuvan aikaisemmin kuin entiteetin, jonka predikoi *nähdä*-verbi:

(40) *Kotona tajusin käyttäytymisestäsi*, että rakastat häntä.

(41) *Kotona näin käyttäytymisestäsi*, että rakastat häntä.

Kummassakin esimerkissä elatiivin kiintopiste on toiminta (joku käyttäytyy jollakin tavalla), jota ilmaisee deverbaalisubstantiivi. Elatiivin kiintopisteenä oleva entiteetti siis tukee elatiivin tulkitemista syyn elatiiviksi. Selvän luennan syyn elatiiviksi antaa kuitenkin vain *tajuta*-verbin esiintyminen ilmauksessa: 'käyttäytymisesi takia tajusin, että rakastat häntä'. Käyttäytyminen ja tajuamistapahtuma voivat tapahtua eri aikaan. Lähtötapahtumana on jonkun käyttäytyminen ja tulostapahtumana tajuamistapahtuma: joku tajuaa, että joku rakastaa jotakuta. Elatiivi siis ilmaisee *tajuta*-verbillä kielennetyn tapahtuman syyn. Puiteadverbiaali *kotona* ei välttämättä sulje sisäänsä käyttäytymistapahtumaa.

Sen sijaan *nähdä*-verbillisessä ilmauksessa ei ole luontevaa tulkita elatiivia syyn elatiiviksi. Se kertoo verbillä ilmaistun tapahtuman kohteen. Käyttäytymisessä näkyy jotakin, jonka perusteella syntyy oivallus, joka on kielennetty objektiksi. Kun oivaltamistapahtuma kielennetään *nähdä*-verbillä, näkeminen ja käyttäytyminen tulkitaan todennäköisesti samanaikaisiksi tapahtumiksi. Puiteadverbiaali *kotona* sulkee sisäänsä nyt myös käyttäytymistapahtuman.

Huomata-verbi ei voi kielentää puhdasta aistihavaintoa, vaikka aistihavainto voi kyllä liittyä sen koodaamaan asiintilaan. *Huomata*-verbi vertautuu myös *tuntea*-verbiin, joka sallii (subjektin lisäksi) kaksi perusmerkitykseltään aistittavaan entiteettiin viittaavaa argumenttia (esim. *Tunnen laulusta satakielen*), koska siihen liittyy myös merkitys mielensisäisestä havainnosta, 'tunnistamisesta'. Esimerkiksi *kuulla*-verbi ei salli kahta konkreettiseen "kuultavaan" tarkoitteeseen viittaavaa määritettä (esim. **Kuulen laulusta satakielen*). (Tästä tarkemmin ks. Viinamäki 2006, 75.)

Tuntea-verbin kanssa objektin tarkoite voidaan tulkita mielensisäiseksi entiteetiksi. Jos verbin predikoimassa tilanteessa tapahtuu myös aistimista, aistimisen kohde on elatiivilla ilmaistu entiteetti. Näin ollen voidaan ajatella, että ärsyke-elatiivilla on yhteyksiä myös aistihavainnon kohteeseen. Konkreettistarkoitteinen objekti tulkitaan pelkästään mielensisäisen havainnon kohteeksi näidenkin verbien kanssa vain silloin, kun ilmaukseen liittyy myös konkreettistarkoitteinen elatiivilauseke: vrt. *Tunsin Pekan hatusta*, *Tunsin Pekan*. Sen sijaan ilman elatiivilauseketta konkreettistarkoitteinen objekti tulkitaan aistimisen kohteeksi.

Edellä esitetystä käy ilmi, että *huomata*-verbi voidaan sijoittaa merkityksensä perusteella aistihavainto- ja oivaltamisverbien väliin. Se voi merkitä sekä aistimista että oivaltamista. Aistihavainto- ja oivaltamismerkityksellä on nähdäkseni luonnollinen suhde (ks. Langacker 1987, 379). *Huomata*-verbin päämerkitysten keskinäiset suhteet ovatkin siinä määrin luonnollisesti toisiinsa liittyviä (ks. P. Leino 1994, 34), että ne voivat esiintyä jopa samassa esiintymässä. Toisaalta *huomata*-verbin toisissa käytöissä esimerkiksi aistimismerkitys etualaistuu ja toisissa taka-alaistuu tai katoaa kokonaan. Proto-

tyyppinen aistihavaintoverbi (paitsi ehkä *nähdä*) sen sijaan kantaa aina mukanaan aistimismerkitystä, ja prototyypillisellä oivaltamisverbillä kielennetään tuskin koskaan aistihavaintotapahtumaa.

8. Lopuksi

Huomata-verbi on aistihavainto- ja oivaltamisverbien välissä. Sen objekti voi subjektin lisäksi ainoana argumenttina ollessaankin viitata konkreettiseen olioön. Sitä voidaan verrata aistihavaintoverbeihin *nähdä*, *kuulla*, *haistaa*, *maistaa* ja *tuntea*. Se ei kuitenkaan yksinään välttämättä ilmaise aistimista, minkä takia se vertautuu oivaltamisverbeihin *tajuta*, *oivaltaa* ja *käsittää*.

Paikallissijailmaus voi *huomata*-verbin kanssa esittää ainakin spatiaalisen, habitiivisen, osa–kokonaisuus-suhteen ja kausaalisen suhteen. Viimeksi mainitussa tehtävässä olevaa elatiivi-ilmaisua voidaan kutsua myös ärsyke-elatiiviksi. Osa–kokonaisuus-suhteen erosijailmaukseen vertautuu niin sanottu kohteen paikallissijailmaus, jonka muuttujana voi olla myös lauseobjektin ilmaisema entiteetti. Kohteen elatiivi-ilmauksen kiintopistemuodostelmaksi voidaan tulkita kanava (*huomata jotakin jostakin* voidaan tulkita myös 'huomata jotakin jonkin välityksellä' vrt. *huomata kuva lehdestä*, jossa kiintopisteeksi hahmottuu pinta tai säiliö). *Huomata*-verbin kahtaalle ulottuvan merkityksen takia eräiden esiintymien elatiivi-ilmaus voi hahmottua joko (aisti)havainnon kohteeksi tai ärsyke-elatiiviksi.

Havainnon kohteen elatiivilla on läheisempiä kytköksiä paikallissijojen konkreettisiin merkityksiin kuin ärsyke-elatiivilla. Verbi on siis rakentamassa jatkumoa paikallissijojen konkreettisesta eli spatiaalisesta merkityksestä kaikkein abstrakteimpaan merkitykseen (ärsyke-elatiiviin).

Paikallissijailmaus voi *huomata*-verbiin liittyessään olla sekä olo- että suuntasijainen. Olosijailmaus on viittaussuhteessa yleensä objektin kanssa (muulloin on kyse puiteadverbiaalista). Suuntasijailmaus voi olla viittaussuhteessa myös subjektiin.

Erityisesti abstrakteissa merkityksissä (esim. osa–kokonaisuus-suhde) olosijainen ja suuntasijainen paikallissijailmaus asettuvat oppositioon. Olosijaisen adverbiaalin kanssa ikkunoidaan erityisesti paikallissijailmauksen tarkoite. Suuntasijaisen adverbiaalin kanssa ikkunoidaan itse huomaamista-pahtuma.

LÄHTEET

Aineslähteet

- Kptk: hs1995 = Kielipankin tekstikokoelmien osakokoelma Helsingin Sanomat 1995. Sijainti: /mnt/corpus/kielipankki/teksti/fi/FI/helsinginsanomat/1995/. Koostajat: Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto ja CSC–Tieteellinen laskenta Oy. Saanti: <http://www.csc.fi/kielipankki/>. Haut on tehty *www-pohjaisella Lemmie 2.0 -hakukoneella*.
- Kptk: kaleva1998_1999 = Kielipankin tekstikokoelmien osakokoelma Kaleva 1998–1999, jossa on suomenkielisiä sähköisiä dokumentteja ja jonka sanamäärä on 9758628. Sijainti: /mnt/corpus/kielipankki/teksti/fi/FI/kaleva/1998_1999. Koostajat: Yleisen kielitieteen laitos, Helsingin yliopisto ja CSC–Tieteellinen laskenta Oy. Saanti: <http://www.csc.fi/kielipankki/>.

Muut lähteet

- ALHONIEMI, ALHO 1975: Eräistä suomen kielen paikallissijojen keskeisistä käyttötavoista. *Sananjalka* 17, 5–24. Turku.
- HUUMO, TUOMAS 2005: Kognition kieli: miten suomen kieli käsitteistää aistihavainnon? *Sananjalka* 47, 7–42. Turku.
- tulos: "I woke up from the sofa": Subjective directionality in Finnish expressions of spatiocognitive transfer.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IIRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 950. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KARSIKAS, ELINA 2002: *Spatiaalisen sijainnin ilmaiseminen subjektiivisena liikkeenä*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- LAITINEN, LEA 1995: Nollapersoona. *Virittäjä* 99, 337–358. Helsinki.
- LANGACKER, RONALD 1987: *Foundations of Cognitive Grammar*. Stanford University Press, Stanford.
- 1997: The contextual basics of cognitive semantics. NUYTS, JAN – PEDERSEN, ERIC (eds.): *Language and conceptualization*. Language, culture and cognition 1. Cambridge University Press, Cambridge.
- LEINO, JAAKKO 1999: Mitä tarkoittaa *se, että?* *Se*-pronominista subjektina ja objektina toimivan *että*-lauseen yhteydessä. *Virittäjä* 103, 27–51. Helsinki.
- LEINO, PENTTI 1989: Paikallissijat ja suhdessäntö: kognitiivisen kielioopin näkökulma. *Virittäjä* 93, 161–219. Helsinki.
- 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1*. Kieli 7. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- 2001: Verbit, konstruktiot ja lausetyypit. LEINO, PENTTI – HERLIN, ILONA – HONKANEN, SUVI – KOTILAINEN, LARI – LEINO, JAAKKO – VILKKUMAA, MAIIJA: *Roolit ja rakenteet. Henkilöväitteinen allatiivi Biblian verbikonstruktioissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- OJUTKANGAS, KRISTA 2003: Suuntaa ilmaisevat adverbialit, suhdessäntö ja *käsin*: ”ikkunointiin perustuva analyysi. *Virittäjä* 107, 162–184. Helsinki.
- PAJUNEN, ANNELI 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. WSOY, Helsinki.
- Suomen kielen perussanakirja I–III*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Valtion Painatuskeskus 1993, Helsinki.
- SIROINEN, MARI 2001: *Kuka pelkää, ketä pelottaa: Nykysuomen tunneverbien kielioppia ja semantiikkaa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 844. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SIRO, PAAVO 1964: *Suomen kielen lauseoppi*. Tietosanakirja OY, Helsinki.

- 1968: Suomen kielen että-lauseen ongelmasta. *Juhlakirja Lauri Postin 60-vuotispäiväksi 17.3.1968*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 145. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- TALMY, LEONARD 2000: *Toward a Cognitive Semantics. Volume I: Concept Structuring Systems*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- VIBERG, ÅKE 2001: Verbs of perception. Haspelmath, Martin – König, Ekkehard – OESTERREICHER, WULF – RAIBLE, WOLFGANG (eds.): *Language typology and language universals: an international handbook. Volume II*, 1249–1309. Walter de Gruyter, Berlin.
- VIDGREN, KANERVA 1997: *Polyseeminen nähdä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- VIINAMÄKI, ANNA 2006: *Huomata-verbin ja sen kanssa esiintyvien paikallissijailmausten kognitiivista tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

ANNA VIINAMÄKI: *On the verb huomata and the case expressions with which it occurs*

The verb *huomata* is located somewhere between the verbs of the senses and perception. Its object can, even when it is the sole argument in addition to the subject, refer to a physical being. It can be compared to the so-called prototypical sensory verbs *nähdä*, *kuulla*, *haistaa*, *maistaa* and *tuntea*. It does not nevertheless express the senses on its own, for which reason it can be compared with the verbs *tajuta*, *oivaltaa* and *käsittää*, which can be termed prototypical verbs of perception. On account of this duplication of meaning, some occurrences of the elative expression may be shaped into either an object of (sensory) observation or a stimulus elative. The verb *huomata* states a change that occurs in the category of the subject in the course of perceiving.

When it includes the verb *huomata*, the local case expression may be either a stationary case or a case of movement. The stationary case generally refers to the object (otherwise it is to be considered a frame adverbial). The moving case expression can also have reference to the subject. Talmy's (2000) concept of fictive motion can be used for analysing the relations between the moving local case expression and the verb *huomata*.

The local case expression may with the verb *huomata* indicate at the least a spatial, habitive, partial-total and causal relationship. The latter may also be termed a stimulus elative. The argument of the elative is the change of state expressed by the verb *huomata*. In such case it is a question of objective yet abstract movement. The meanings expressed by the local cases have earlier been studied from the cognitive grammar point of view by P. Leino (e.g. 1989, 1991, 1993).

The elative expressing a partial-total relationship is what an expression with an object in the local case can be compared to, the argument of which can be also the entity expressed by the object of the sentence. The focal point of the elative expression of the object can be interpreted as the channel (*huomata jotakin jostakin* can also be interpreted as 'to notice something through something', compare for example *huomata kuva lehdestä* 'to notice a photograph in a paper', in which the focal point can be perceived as a surface or a vessel).

Especially in abstract meanings (e.g. the partial-total relationship) the stationary and moving local case expressions are placed in opposition. The concept of windowing of attention used by Talmy (2000) can be used to examine this phenomenon. The meaning expressed by a local case expression in particular is windowed with an adverbial in the stationary case. The actual event being observed is windowed with an adverbial that includes a case of movement.